אֶלָּא על כרחך עשו חכמים מַעֲלָה במי חטאת להצריך שיהיו המים מחוברים, אף שהתורה לא הצריכה זאת, והפסוק שהביאה הברייתא לשם כך אינו אלא אסמכתא. וכשם שעשו שם רבנן מעלה בדבר אף שאין שם קדושת כלי, הָכָא נַמִּי – אף כאן, במי החג ובתרומה, עשו חכמים מַעֲלָה בעלמא לומר שאין השקה וזריעה מועילה בהם.

אָמַר רַב שִׁימִי בַּר אַשִׁי, אַף אֲנַן נַמִּי תְּנִינָא – גם אנו שנינו במשנה (נגעים פ״ד מ״ג) שאף התורה עצמה עשתה מעלה בקדשים, ששנינו, טמא שטָבַל וְעָלָה מן המקוה, אוֹכֵל בְּמַעֲשֵׂר שני, אף שעדיין הוא טבול יום, הֶעֱרִיב שִׁמְשׁוֹ – שקעה עליו השמש אחר הטבילה ונסתיים יום טבילתו, נשלמה טהרתו עוד והוא אוֹכֵל גם בִּתְרוּמָה. ויש לדייק, בִּתְרוּמָה אין – אכן הוא אוכל, אבל בְּקָדָשִׁים לֹא יאכל, אם הוא טמא הזקוק לכפרה, כגון זב וזבה ויולדת, עד שיביא כפרתו. ויש לשאול אַמַּאי – מדוע לא יאכל, הלא טָהוֹר הוּא. אֶלָּא על כרחך שעשתה התורה מַעֲלָה לקדשים, הָכָא נַמִּי – כך גם בתרומה עשו חכמים מַעֲלָה שלא לטהר שתילי תרומה שנטמאו וזרעם.

אָמַר רַב אַשִׁי, אַף אֲנַן נַמִּי תְּנִינָא – גם אנו שנינו בברייתא שיש בקדשים מעלות מיוחדות, שנאמר לגבי בשר קודש שנטמא (ויקרא ז יט), 'וְהַבָּשָׂר אֲשֶׁר יִגַּע בְּכָל טָמֵא לֹא יֵאָכֵל בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף וְהַבָּשָׂר כָּל טָהוֹר יֹאכַל בָּשָׂר', הוא״ו שהיא מיותרת באה לְרַבּוֹת אֶת הָעֲצִים וּלְבוֹנָה שאם נטמאו נפסלו למקדש, שאף הם בכלל 'אשר יגע בכל טמא לא יאכל באש ישרף'. ויש לשאול, עֲצִים וּלְבוֹנָה בְּנֵי אִיטַמּוּיֵי נִינְהוּ – האם הם מקבלים טומאה, הלא אינם אוכל, אֶלָּא בהכרח שעשו בהם מַעֲלָה מיוחדת, הָכָא נַמִּי – אף כאן, בתרומה, עשו חכמים מַעֲלָה שלא לטהר שתילים שזרעם.

משנה

מצות עשה מן התורה לאכול כזית מצה בליל חמשה עשר בניסן, שנאמר (שמות יב יח) 'בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת'. משנתנו מביאה מיני מצות שונים, ומבארת האם יוצאים בהם ידי חובת מצות אכילת מצה בלילה ראשון של פסח.

תחילה מבארת המשנה את מיני התבואה שמהם ניתן לאפות 'מצות מצוה': אֵלּוּ דְּבָרִים [–מיני תבואה] שֶׁאָדָם יוֹצֵא בָּהֶן [–במצה העשויה מהן] יְדֵי חוֹבָתוֹ בַּפֶּסַח, בְּחִטִּים, בְּשְׂעוֹרִים, בְּכוּסְמִין, וּבְשִׁיפּוֹן, וּבָשִׁיבּוֹלֶת שׁוּעָל – דגן ששיבולתו נראית כזנב שועל.

עתה מביאה המשנה מינים שונים של מצות שיש להם דינים מסוימים, ויוצאים בהם ידי חובת מצת מצוה: וְיוֹצְאִין ידי חובה בָּרְמָאי – מצה העשויה מתבואה שנלקחה מעם הארץ, ואין ידוע אם הופרשו ממנה מעשרות, שחייבו חכמים להפריש ממנה מעשרות, אם אכל מצה כזו בלא שהפריש ממנה מעשרות, יצא ידי חובה. וְכן יוצאים בְּמַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן שֶׁנִּטְּלָה תְּרוּמָתוֹ – שכבר הופרשה ממנו תרומת מעשר, ומותר באכילה אף לזרים. וּבְמַעֲשֵׂר שֵׁנִי וְהֶקְדֵּשׁ שֶׁנִּפְדּוּ – וכן יוצאים במצה של מעשר שני מחוץ לירושלים ובמצה של הקדש, לאחר שנפדו ובטלה קדושתם, והרי הם מותרים באכילה. וְהַכֹּהֲנִים יוצאים ידי חובה גם בְּמצה של חַלָּה, וּבִתְרוּמָה – ובמצה של תרומה, שהם מותרים באכילתם.

עתה מפרטת המשנה את הדברים שאין יוצאים בהם ידי חובת אכילת מצה: אֲבָל לֹא – אין יוצאים ידי חובת אכילת מצה בְּטֶבֶל – מצה שלא הופרשו ממנה תרומות ומעשרות, וְלֹא בְּמַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן שֶׁלֹּא נִטְּלָה תְּרוּמָתוֹ, שאף הוא 'טבל' משום תרומת מעשר שבו, ואסור באכילה, וְלֹא בְּמַעֲשֵׂר שֵׁנִי חוץ לירושלים וְהֶקְדֵּשׁ בכל מקום, שֶׁלֹּא נִפְדּוּ, משום שהם אסורים באכילה, והתבאר שאין יוצאים ידי חובה במצה האסורה באכילה.

אדם המביא קרבן תודה מביא עמו ארבעים לחמים מארבעה מינים, שלשה מיני מצה [חלות, רקיקים ורבוכה] ומין אחד של חמץ, עשרה לחמים מכל מין, ומקריב לחם אחד מכל מין, והשאר נאכלים על ידו. וכן נאמר (במדבר ו טו) שנזיר ביום מלאת ימי נזרו מביא יחד עם איל השלמים שני מיני מצה, חלות ורקיקים, עשרה לחמים מכל מין. עתה המשנה מבארת אם יוצאים במצות אלו ידי חובת אכילת מצה בליל פסח.

חַלּוֹת – מצות הבאות עם קרבן תּוֹדָה, וּרְקִיקֵי נָזִיר – מצות הבאות עם קרבן הנזיר, אם עָשָׂאָן האדם לְעַצְמוֹ, לצאת בהן ידי חובת קרבן תודה או קרבן נזיר שהוא מחויב בהן, אֵין יוֹצֵא בָּהֶן ידי חובת מצה. אבל אם עָשָׂאָן כדי לְמַכּוֹר אותם בַּשּׁוּק לבני אדם אחרים החייבים בהם, ובסוף לא מכרם אלא נשארו בידו, יוֹצְאִין בָּהֶן ידי חובת מצת מצוה, ובגמרא (לחּ:) יבואר טעם החילוק.

גמרא

שנינו במשנה: 'אלו דברים שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח בחטים בשעורים בכוסמין ובשיפון ובשיבולת שועל'. הגמרא מביאה ברייתא המבארת את טיבן של מינים אלו: תָּנָא – שנינו בברייתא, כּוּסְמִין הם מין של חִיטִּין, וּשִׁיבּוֹלֶת שׁוּעָל וְשִׁיפּוֹן הם מין שְׂעוֹרִין. מבארת הגמרא: כּוּסְמִין, זהו מין דגן ששמו 'גּוּלְבָּא'. שִׁיפּוֹן הוא דגן ששמו 'דִּישְׁרָא'. שִׁיבּוֹלֶת שׁוּעָל הוא דגן המכונה 'שַׁבְּלֵי תַּעֲלָא'.

הגמרא מבררת עתה את דינם של מיני דגן אחרים, שלא הוזכרו במשנה. מדייקת הגמרא: מדברי המשנה משמע, דִּתְנֵי – חמשה מינים אלו, אִין – אכן יוצאים בהם ידי חובת מצה, אבל בְּאוֹרֵז וְדוֹחַן, לֹא – אין יוצאים ידי חובת מצה. מבררת הגמרא: מַנְהֲנֵי מִילֵּי – מנין למדנו דין זה. משיבה הגמרא: אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ, וְכֵן תָּנָא דְּבֵי [–שנה התנא בבית מדרשו של] רַבִּי יִשְׁמָעֵאל, וְכֵן תָּנָא דְּבֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב, אָמַר קְרָא (דברים טז ג) 'לֹא תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ, שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מַצּוֹת', ומכך שהוזכר איסור אכילת חמץ סמוך למצות אכילת מצה, למדו חכמים שרק דְּבָרִים הַבָּאִים [–העשויים לבוא] לִידֵי חִימּוּץ, אָדָם יוֹצֵא בָּהֶן יְדֵי חוֹבָתוֹ בְּמצות אכילת מַצָּה, יָצְאוּ אֵלּוּ – אורז ודוחן, שֶׁלְּעולם אֵין בָּאִין לִידֵי חִימּוּץ, אֶלָּא אם שורים אותם במים הם באים לִידֵי מְרִיחָה, ולכן אין יוצאים בהם ידי חובת מצה.

הגמרא מביאה דעת תנא החולק על משנתנו. אומרת הגמרא: מַתְנִיתִין – משנתנו הסוברת שאין יוצאים ידי חובת מצת מצוה במצה העשויה מאורז או דוחן, היא דְּלֹא כְּשיטת רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן נוּרִי, דְּאָמַר, אוֹרֵז מִין דָּגָן הוּא, וְחַיָּבִין עַל חִימּוּצוֹ כָּרֵת – האוכלו בפסח במזיד לאחר שהחמיץ, חייב כרת, דְּתַנְיָא – שכך שנינו בברייתא, רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן נוּרִי אוֹסֵר בְּתבשיל של אוֹרֵז וְדוֹחַן לאכלו בפסח, מִפְּנֵי שֶׁתבשיל זה קָרוֹב לְהַחְמִיץ, וכיון שהוא סובר שאורז ודוחן עשויים להחמיץ, ממילא יוצאים בזה ידי חובת מצה, ושלא כמשמעות משנתנו, שאין יוצאים ידי חובה במצת אורז ודוחן, מחמת שאינם באים לידי חימוץ.

מסתפקת הגמרא בביאור דברי רבי יוחנן בן נורי: אֵיבַּעְיָא לְהוּ, מה הכוונה בלשון 'שֶׁקָּרוֹב לְהַחְמִיץ' שאמר רבי יוחנן בן נורי, האם כוונתו דְּקָדִים וּמַחְמִיץ – שאורז או דוחן ממהרים להחמיץ יותר משאר מיני דגן, ואם כן האוכלם בפסח במזיד חייב כרת ובשוגג חייב חטאת, אוֹ דִּילְמָא – או שמא כוונתו דרק קָרוֹב לְהַחְמִיץ הָוֵי – שמינים אלו רק קרובים הם להחמיץ, אבל חָמֵץ גָּמוּר לֹא הָוֵי – אין הם מחמיצים ממש, ואף אם שהה האורז או הדוחן במים זמן רב, שיש בו כדי להחמיץ מיני דגן, אין הוא מחמיץ, ואין חייבים כרת על אכילתו במזיד, ולא חטאת על אכילתו בשוגג.

הגמרא פושטת את הספק מברייתא: תָּא שְׁמַע, דְּתַנְיָא בברייתא, אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן נוּרִי, אוֹרֵז, מִין דָּגָן הוּא, וְחַיָּבִין עַל חִימּוּצוֹ כָּרֵת, וְאם עשה ממנו מצה, אָדָם יוֹצֵא בּוֹ יְדֵי חוֹבָתוֹ בַּפֶּסַח. ומבואר בברייתא זו שלדעת רבי יוחנן בן נורי אורז שהחמיץ הוא חמץ גמור, ואם כן מה שאמר בברייתא הראשונה שאורז ודוחן 'קרוב להחמיץ' כוונתו שממהר להחמיץ, ואחרי שמחמיץ נעשה חמץ גמור, שחייבים על אכילתו כרת.

הגמרא מביאה את המשך דברי הברייתא: וְכֵן הָיָה רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן נוּרִי אוֹמֵר, מין תבואה הקרויה קַרְמִית, חַייֶבֶת בַּחַלָּה, כיון שהיא מין דגן.

המשך בעמוד קלה

מפרשת הגמרא: **מַאי** – מה היא 'קְרֵמִית', **אָמַר אַבָּיֵי**, זהו מין תבואה ששמו **שִׁיצָנִיתָא**. ממשיכה הגמרא לפרש: **מַאי** 'שִׁיצָנִיתָא' – באיזו שיצניתא מדובר. **אָמַר רַב פָּפָּא**, זו היא **שִׁיצָנִיתָא דְּמִשְׁתַּכְּחָא בֵּינֵי בַּלָּנְיָתָא** – שיצניתא הנמצאת בין הפרגים, והוא מין זרע שחור ועגול כדוחן, הנקרא 'קצח'.

הגמרא דנה עתה בדין עיסה שלא נילושה במים, אלא במשקים אחרים, האם חייבים על חימוצה: **אָמַר רַבָּה בַּר בַּר חָנָה, אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ, עִיסָּה שֶׁנִּילּוֹשָׁה בְּיַיִן וְשֶׁמֶן וּדְבַשׁ**, כלומר עיסה שנילושה באחד ממינים אלו, ולא נתן בה מים, **אֵין חַיָּבִין עַל חִימּוּצָהּ כָּרֵת.**

הגמרא מבררת את טעמו של ריש לקיש: **יָתִיב** [–ישבו] **רַב פָּפָּא וְרַב הוּנָא בְּרֵיהּ דְּרַב יְהוֹשֻׁעַ, כָּמְיָא** [–לפניו] **דְּרַב אִידִי בַּר אָבִין, וְיָתִיב רַב אִידִי בַּר אָבִין וְקָא מְנַמְנֵם** [–רב אידי בר אבין היה יושב ומנמנם], **אָמַר לֵיהּ רַב הוּנָא בְּרֵיהּ דְּרַב יְהוֹשֻׁעַ לְרַב פָּפָּא, מַאי טַעֲמָא** [–מה טעמו] **דְּרֵישׁ לָקִישׁ**, הסובר שאין חייבים כרת על עיסה שנילושה ביין, שמן או דבש. **אָמַר לֵיהּ** רב פפא, משום **דְּאָמַר קְרָא** (דברים טז ג) **'לֹא תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ** [וגו'] **שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מַצּוֹת', הרי** שהוקשה המצה לחמץ, ללמד שרק **דְּבָרִים** – מיני תבואה **שֶׁאִם לֹא הֶחְמִיצוּ אָדָם יוֹצֵא בָּהֶן יְדֵי חוֹבָתוֹ בְּמַצָּה, חַיָּבִין עַל חִימּוּצוֹ כָּרֵת, וְהָא** – והרי עיסה זו שנילושה ביין ושמן או דבש, **הוֹאִיל וְאֵין אָדָם יוֹצֵא בָּהּ יְדֵי חוֹבָתוֹ כשלא החמיצה**, משום **דְּמצה** זו שנילושה במי פירות **הָוְיָא לֵיהּ** – נחשבת היא **מַצָּה עֲשִׂירָה**, ואילו המצה מכונה בתורה 'לֶחֶם עֹנִי' (שם), לפיכך אף אם החמיצה, **אֵין חַיָּבִין עַל חִימּוּצָהּ כָּרֵת.**

מקשה הגמרא על דברי רב פפא: **אִיתֵּיבֵיהּ** [–והקשה] **רַב הוּנָא בְּרֵיהּ דְּרַב יְהוֹשֻׁעַ לְרַב פָּפָּא**, הלא שנינו בברייתא, **הַמְּחַהֵּו וּנְמָעוֹ** – ריכך והמיסס במים את הלחם ושתה אותו בפסח, **אִם חָמֵץ הוּא, עָנוּשׁ עליו כָּרֵת, וְאִם מַצָּה הוּא, אֵין אָדָם יוֹצֵא בה יְדֵי חוֹבָתוֹ בְּפֶסַח**, לפי שאין יוצאים ידי חובת מצה אלא באכילה, ואין זו דרך אכילה. **וְאִם כן קשה, הָא הָכָא** – הרי כאן, במצה שנימוחה במים, **דְּאֵין אָדָם יוֹצֵא יְדֵי חוֹבָתוֹ בְּמַצָּה** זו, כמבואר בברייתא, **וּמכל מקום** אמרה הברייתא **שֶׁחַיָּבִין עַל חִימּוּצוֹ כָּרֵת**, ומוכח שאף דבר שאין יוצאים בו ידי חובה של מצה, אם החמיץ חייבים על חימוצו כרת, ואם כן לא יתכן שזהו טעמו של ריש לקיש בכך שאין חייבים כרת על אכילת עיסה שנילושה ביין שמן או דבש.

אומרת הגמרא: **אִיתְּעַר בָּהוּ** [–התעורר לדבריהם] **רַב אִידִי בַּר אָבִין** מנמנמו, **וְאָמַר לְהוּ, דַּרְדְּקֵי** – בחורים שלא הגיעו לסברא אתם, אין זה טעמו של ריש לקיש, אלא **הַיְינוּ טַעֲמָא דְּרֵישׁ לָקִישׁ, מִשּׁוּם** דְּיֵין שמן ודבש **הָווּ לְהוּ מֵי פֵּירוֹת,**

וְמֵי פֵּירוֹת אֵין מַחְמִיצִין, וזהו טעמו של ריש לקיש שהאוכל עיסה שנילושה בהם אינו מתחייב עליה כרת.

שנינו במשנתנו: יוֹצֵא בְּדָמַאי וּבְמַעֲשֵׂר וכו'. מקשה הגמרא: איך יוצאים ידי חובת מצת מצוה באכילת מצה של דָּמַאי, הָא לֹא חֲזִי לֵיהּ – הרי אין הדמאי ראוי לו, שכן אסרו חכמים לאכול את הדמאי, ומצה האסורה באכילה אין יוצאים בה ידי חובת מצת מצוה.

מתרצת הגמרא: בֵּיוָן דְּאִי בָּעֵי מַפְקַר לְנִכְסֵיהּ – מאחר ואם ירצה אדם זה יוכל להפקיר את נכסיו וְהָווֹ עֲנִי, וְאוֹכֵל [–ומותר לו לאכול] דְּמַאי, שכן על העניים לא אסרו חכמים לאכול דמאי [כמו שיבואר להלן], הַשְׁתָּא נַמִי – גם עתה, שלא הפקיר את נכסיו ואינו עני, חֲזִי לֵיהּ – נחשב כראוי לו לאכילה, ויוצא בו בדיעבד.

מבארת הגמרא היכן מצאנו שלא אסרו על העניים לאכול דמאי: דְּתָנַן במשנה (דמאי פ"ג מ"א), מַאֲכִילִין אֶת הָעֲנִיִּים דְּמַאי, לפי שהם מחזרים על הפתחים, ומקבלים מאכלים אף מעמי הארץ, לא הטריחום חכמים לחזור ולהפריש מהם תרומות ומעשרות, וְכֵן מַאֲכִילִים אֶת הָאַכְסַנְיָא דְּמַאי – אנשי צבא של ישראל שמגינים על בני העיירות מאויביהם, והם מפרנסים אותם, וכיון שאינם במקומם הרי הם כעניים ומותר להאכילם דמאי. וְאָמַר רַב חוּנָא, תָּנָא – שנינו בברייתא, בֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים, אֵין מַאֲכִילִין אֶת הָעֲנִיִּים דְּמַאי, וְכן אין מאכילים אֶת הָאַכְסַנְיָא דְּמַאי. וּבֵית הִלֵּל אוֹמְרִים, מַאֲכִילִין את העניים ואת האכסניא דמאי.

יש להקדים, שסדר הפרשת תרומות ומעשרות הוא כך, תחילה תורמים מהפירות תרומה גדולה ונותנים אותה לכהן, ולאחר מכן מפרישים מהפירות שנותרו מעשר ראשון ונותנים אותו ללוי, ועל הלוי להפריש ממעשר זה עשירית וליתנו לכהנים, והוא הנקרא 'תרומת מעשר' [ובנוסף על כך מפריש הישראל 'מעשר שני' או 'מעשר עני', לפי המעשר הנוהג באותה שנה]. עוד יש להקדים, שאין התבואה מתחייבת בתרומות ומעשרות עד שעת 'מירוח', כלומר, עד שצוברים אותה לכרי ומחליקים אותה שזהו גמר מלאכתן, אמנם אף קודם לכן ניתן להפריש ממנה תרומות ומעשרות.

שנינו במשנתנו: יוצאים בְּמַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן שֶׁנִּטְּלָה תְּרוּמָתוֹ וכו', דהיינו שלאחר שהופרש ממנו תרומת מעשר, יוצאים בו ידי חובת מצה. מבארת הגמרא את החידוש בדין זה. מקשה הגמרא: פְּשִׁיטָא שיוצאין ידי חובת מצה במעשר ראשון שניטלה תרומתו, דַּהרי בֵּיוָן שֶׁנִּטְּלָה תְּרוּמָתוֹ, חוּלִּין גמורים הָווּ, ומותר לכל אדם באכילה, ומדוע היינו סבורים שאין יוצאים בזה ידי חובה.

מתרצת הגמרא: לֹא צְרִיכָא – לא הוצרכה המשנה להשמיענו שיוצאים במעשר ראשון שניטלה תרומתו, אלא באופן שֶׁהִקְדִּימוֹ בַּשִּׁיבֳּלִים – שהקדים להפריש מעשר ראשון לפני שהופרש ממנה תרומה גדולה, מתבואה שנמצאת בשיבלים ועדיין לא נתמרחה בגורן, וְנִטְּלָה חֵימָנוּ – מהמעשר הראשון תְּרוּמַת מַעֲשֵׂר, וְלֹא נִטְּלָה חֵימָנוּ תְּרוּמָה גְּדוֹלָה, וחידוש המשנה הוא שאף על פי כן הוא מותר באכילה ויוצא בה ידי חובת מצה, דְּאָמַר רַבִּי אַבָּהוּ, דְּאָמַר רַבִּי אַבָּהוּ, אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ, מַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן שֶׁהִקְדִּימוֹ בַּשִּׁיבֳּלִים – אם הקדים להפריש מעשר ראשון קודם להפרשת התרומה, כשהתבואה עדיין לא נתמרחה, אף אם אחר כך מירח הלוי את התבואה שבידו, פָּטוּר הלוי מלהפריש תְּרוּמָה גְּדוֹלָה, שֶׁכֵּן נֶאֱמַר במעשר ראשון (במדבר יח כו) 'וַהֲרֵמוֹתֶם מִמֶּנּוּ תְּרוּמַת ה' מַעֲשֵׂר מִן הַמַּעֲשֵׂר', כלומר, שהפסוק מפרש מה היא 'תרומת ה'', 'מעשר מן המעשר', דהיינו תרומת מעשר, ונלמד מכאן שרק 'מַעֲשֵׂר מִן הַמַּעֲשֵׂר', אָמַרְתִּי לְךָ להפריש ממעשר ראשון, וְלֹא – ואין לך להפריש גם תְּרוּמָה גְּדוֹלָה וְגם תְּרוּמַת מַעֲשֵׂר מִן הַמַּעֲשֵׂר, ולכן מעשר ראשון כזה פטור מתרומה גדולה.

מקשה הגמרא: אָמַר לֵיהּ רַב פָּפָּא לְאַבַּיֵי, אֶלָּא מֵעַתָּה – מאחר שנלמד מהפסוק שאין מפרישים מהמעשר תרומה גדולה, אם כן אֲפִילּוּ אם הִקְדִּימוֹ בַּכְּרִי – הקדים הלוי ליטול את המעשר הראשון לפני שהורמה תרומה גדולה, בתבואה שכבר התמרחה בגורן ונתחייבה בתרומה, נַמִּי לִיפְטַר – גם כן יפטר מעשר זה מתרומה גדולה, שהרי אף כאן שייך מיעוט זה, שאין מפרישים ממעשר ראשון אלא תרומת מעשר, ולא תרומה גדולה.

מתרצת הגמרא: אָמַר לֵיהּ אביי, עָלֶיהָ – כדי להוציא ולמעט מדבריך, אָמַר קְרָא – נאמר בפסוק ציווי ללויים (שם יח כט) 'מִכֹּל מַתְּנֹתֵיכֶם תָּרִימוּ אֵת כָּל תְּרוּמַת ה'', ולשון 'כל תרומת ה'' בא לרבות, שכל צד תרומה ששייך בו, חייב הלוי ליתנו לכהן, ומכאן שאם עדיין לא הפרישו ממנה תרומה גדולה חייב הלוי להפרישו וליתנו לכהן, ובהכרח צריכים אנו להעמיד דרשה זו [בבדי שלא תסתור לדרשה שהובאה לעיל מ'מעשר מן המעשר'], באופן שכבר התחייבה התבואה בתרומה קודם להפרשת המעשר.

שואלת הגמרא: וְהָא רָאִיתָ – מנין לך לרבות מעשר ראשון שהוקדם בכרי מ'כל' ולחייבו בתרומה, ולמעט מעשר ראשון שהוקדם בשיבולים מ'מעשר מן המעשר', ולפוטרו מתרומה, ומדוע לא נאמר בהיפך.

משיבה הגמרא: הַאי – אותו מעשר ראשון שהופרש מהכרי, כבר אִידְּנַן [–התמרח] וכיון שנקרא שמו 'דגן' חל עליו חיוב תרומה גדולה, שנאמר (דברים יח ד) 'רֵאשִׁית דְּגָנְךָ וגו' תִּתֶּן לוֹ', ולכן מסתבר להעמיד את הריבוי הנלמד מהפסוק 'כל תרומת ה'' באופן זה, שמאחר שחל עליו כבר חיוב תרומה, נשאר חיוב זה אף על המעשר שנטל הלוי, וְאילו הַאי – אותו מעשר שהופרש מהשיבולים, לֹא אִידְּנַן בשעת הפרשת המעשר, ועדיין לא התחייב בתרומה גדולה, ולכן מסתבר להעמיד את המיעוט הנלמד מ'מעשר מן המעשר' באופן זה, שכיון שבשעת הפרשת המעשר עדיין לא התחייב בתרומה, שוב אינו מתחייב בתרומה גדולה, גם לאחר שנתמרח.

שנינו במשנתנו: יוצאים ידי חובת מצה בְּמַעֲשֵׂר שֵׁנִי וְהֶקְדֵּשׁ שֶׁנִּפְדּוּ וכו'.

תמהה הגמרא: פְּשִׁיטָא – הלא דין פשוט הוא שיוצאים בהם, שהרי לאחר פדייתם חולין גמורים הם, ומדוע היינו מעלים בדעתנו שלא יצאו בהם ידי חובת מצה.

מתרצת הגמרא: הָכָא בְּמַאי עָסְקִינַן – כאן, במשנתנו, באיזה אופן מדובר, כְּשֶׁנָּתַן רק אֶת דמי הַקֶּרֶן שלהם, וְלֹא נָתַן אֶת חֲמִשָּׁתָן, שהרי הפודה הקדש או מעשר שני של עצמו צריך להוסיף על דמי פדיונם חומש משווייהם, וְקָא מַשְׁמַע לָן דְּאֵין חוֹמֶשׁ מְעַכֵּב את הפדיון, ובדיעבד אף כשלא נתן את החומש, כיון שנתן את הקרן יצאה התבואה לחולין, וממילא יוצאים בה ידי חובת אכילת מצה.

שנינו במשנתנו: וְהַכֹּהֲנִים יוצאים ידי חובת אכילת מצה בַּחַלָּה וּבַתְּרוּמָה וכו'.

תמהה הגמרא: פְּשִׁיטָא שהכהנים יוצאים ידי חובה במצה של חלה או תרומה, שהרי היא מותרת להם באכילה. מתרצת הגמרא: מַהוּ דְּתֵימָא – סבור היית לומר, דְּמַצָּה שָׁוָה לְכָל אָדָם בָּעֵינַן – יש צורך שתהיה המצה ראויה לאכילה לכל אדם, כדי לצאת בה ידי חובת מצה, וממילא מצת חלה ותרומה שאינה ראויה לזרים, אף כהנים אין יוצאים בה, קָא מַשְׁמַע לָן שיוצאים בה ידי חובתו, כיון שנאמר בתורה 'מַצּוֹת' 'מַצּוֹת' פעמים רבות, ובכך רִיבָּה הכתוב אפילו מצות שאינן מותרות לכל אדם, אם אוכל אותן האדם המותר בהן, יוצא ידי חובתו.

שנינו במשנתנו: אֲבָל לֹא יוצאים ידי חובת מצה בְּטֶבֶל וכו'.

מקשה הגמרא: פְּשִׁיטָא שאין יוצאים במצת טבל, שהרי הוא אסור באכילה, ואין יוצאים במצה האסורה באכילה, כמו שתדרוש הגמרא להלן. מתרצת הגמרא: לֹא צְרִיכָא – לא הוצרכה המשנה להשמיענו דין זה, אלא בְּטֶבֶל שהוא טָבוּל – חייב בתרומות ומעשרות רק מִדְּרַבָּנָן, וכגון שֶׁזָּרְעוּ בְּעָצְיִין שֶׁאֵינוֹ נָקוּב, שאינו יונק מהקרקע, ומן התורה אינו חייב בתרומות ומעשרות, ורק חכמים חייבוהו בכך, וחידשה המשנה שאף שאינו אסור באכילה אלא מדרבנן, אין יוצאים בו ידי חובת אכילת מצה, לפי שזו מצוה הבאה בעבירה.

שנינו במשנתנו: וְלֹא – אין יוצאים בְּמַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן שֶׁלֹּא נִטְּלָה

המשך בעמוד טו

תְּרוּמָתוֹ, וסברה עתה הגמרא שהכוונה היא למעשר שלא הופרשה ממנו תרומת מעשר.

מקשה הגמרא: פָּשִׁיטָא שאין יוצאים ידי חובה במעשר כזה, שהרי כל זמן שלא הופרשה ממנו תרומת מעשר, דינו כטבל גמור, ואסור באכילה. מתרצת הגמרא: לֹא צְרִיכָא, אלא באופן שֶׁהִקְדִּימוֹ בָּבְרִי – שקדם הלוי ונטל מעשר ראשון מהכרי לפני שהופרשה ממנו תרומה גדולה, והפריש ממנו תרומת מעשר, אלא שלא הפריש תרומה גדולה, מַהוּ דְּתֵימָא – היית סבור לומר שאף באופן כזה הוא פטור מתרומה גדולה, ויוצאים בו ידי חובת מצה, וּכְדַאֲמַר לֵיהּ רַב פָּפָּא לְאַבָּיֵי – כסברא שאמר רב פפא לאביי לעיל, שבאופן שהקדימו בכרי יפטר מתרומה גדולה, קָא מַשְׁמַע לַן – השמיעה לנו משנתנו כַּדְּשַׁנֵּי לֵיהּ – כמו שתירץ לו אביי, שדווקא כשהקדימו בשיבלים פטור מתרומה גדולה, ולא כשהקדימו בכרי.

שנינו במשנתנו: וְלֹא יוצאים בְּמַעֲשֵׂר שֵׁנִי וְהֶקְדֵּשׁ שֶׁלֹּא נִפְדּוּ וכו'.

מקשה הגמרא: פָּשִׁיטָא שאין יוצאים בהם, שהרי הקדש ומעשר שני חוץ לירושלים שלא נפדו אסורים באכילה. מתרצת הגמרא: לְעוֹלָם מדובר במשנה דְּנִפְדּוּ, וּמַאי – מהו לשון לֹא נִפְדּוּ' שנאמר במשנה, היינו שֶׁלֹּא נִפְדּוּ בְּהִלָּכָתָן, ומדובר בְּמַעֲשֵׂר שֵׁנִי שֶׁפָּדָאוּ [–חיללו] עַל גַּב אֲסִימוֹן – מטבע שאין לה צורה, שאין מעשר שני מתחלל עליה, משום דְּרַחֲמָנָא אְמַר בפדיון מעשר שני (דברים יד כד–כה) 'כִּי יִרְחַק מִמְּךָ הַמָּקוֹם וגו' וְנָתַתָּה בַּכֶּסֶף וְצַרְתָּ הַכֶּסֶף בְּיָדֶךָ וְהָלַכְתָּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ בּוֹ', ומלשון 'וצרת הכסף' דרשו שאין מחללים אלא על דָּבָר [–מטבע] שֶׁיֵּשׁ לוֹ צוּרָה, ולא על גבי אסימון. וְכֵן בְּהֶקְדֵּשׁ מדובר שֶׁחִילְּלוֹ עַל גַּבֵּי קַרְקַע, שאין זה נחשב חילול, משום דְּרַחֲמָנָא אְמַר במקדיש את שדהו ובא לחללו (ויקרא כז יט) 'וְנָתַן הַכֶּסֶף וְקָם לוֹ', ודורשים שאין הקדש מתחלל אלא רק על דבר המיטלטל ככסף, ולא על קרקע, ובאה המשנה להשמיענו שכיון שלא פדאן כהלכתן, לא נתחללו מקדושתם כלל, ואין יוצאים בהם ידי חובת מצה.

הגמרא מביאה ברייתא המבררת את המקור לכך שאין יוצאים במצה של איסור: תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, יָכוֹל היית לומר שיוֹצֵא אָדָם יְדֵי חוֹבָתוֹ בְּמצה של מָצָה שֶׁלֹּא נִתְקַן. לפני שתביא הגמרא את סיום דברי הברייתא, תמהה הגמרא על לשון 'טבל שלא נתקן', ומקשה: כָּל מָצָה נַמִּי הָא לֹא נִתְקַן – הרי כל טבל אינו מתוקן, ומה כוונת הברייתא בהוסיפה 'שלא נתקן'. מיישבת הגמרא: אֶלָּא, הברייתא עוסקת בְּמָצָה שֶׁלֹּא נִתְקַן כָּל צוֹרְכּוֹ, וכגון שֶׁנִּטְּלָה מִמֶּנּוּ תְּרוּמָה גְּדוֹלָה וְלֹא נִטְּלָה מִמֶּנּוּ תְּרוּמַת מַעֲשֵׂר, או שניטל ממנו [מַעֲשֵׂר] רִאשׁוֹן, וְלֹא מַעֲשֵׂר שֵׁנִי, וַאֲפִילּוּ אם ניטל ממנו מעשר ראשון ומעשר שני ולא ניטל ממנו רק מַעֲשֵׂר עָנִי, שאין בו שום קדושה, שבכל אלו הדין הוא שאין יוצא בהם ידי חובת מצה.

מביאה הגמרא את המשך הברייתא, שואלת הברייתא: מַנַּיִן לנו דין זה, שאין יוצאים במצה של טבל, תַּלְמוּד לוֹמַר (דברים טז ג), 'לֹא תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מַצּוֹת', ומכיון שהקיש הכתוב מצה לחמץ, נלמד שדווקא מִי שֶׁלְּאחר שנתחמץ אִיפּוּרוֹ הוא מִשּׁוּם 'לֹא תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ', אזי כל שלא נתחמץ יוצאים בו ידי חובת מצה, יָצָא טבל וְזֶה, שֶׁאַף אם נתחמץ אֵין אִיפּוּרוֹ מִשּׁוּם 'לֹא תֹאכַל חָמֵץ', אֶלָּא מִשּׁוּם לֹא תֹאכַל כָּל טָבֶל, ועל כן אין יוצאים בו ידי חובת מצה.

מקשה הגמרא: כיצד ניתן לומר שבחמץ של טבל אין איסור אכילת חמץ, וְכִי אִיפּוּרָא דְּחָמֵץ לְהֵיכָן אָזְלָא – להיכן הלך ונעלם איסור אכילת חמץ. מתרצת הגמרא: אְמַר רַב שֵׁשֶׁת, הָא מַנִּי – כדעת מי נשנתה ברייתא זו, כדעת רַבִּי שִׁמְעוֹן הִיא, דְּאָמַר, אֵין אִיפּוּר חָל עַל אִיפּוּר, וממילא כיון שתבואה זו מתחילתה אסורה משום טבל, אין איסור חמץ חל עליה.

מביאה הגמרא את דברי רבי שמעון בברייתא: דְּתַנְיָא, רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר,